

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стратонов В. М., Рибалко В. О.

У статті проаналізовано практику притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за пунктом 4 частини 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (умисне або внаслідок грубої недбалості допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод або інше грубе порушення закону, що призвело до істотних негативних наслідків).

Констатовано, що дискусійні питання застосування цієї підстави дисциплінарної відповідальності спричинені різним розумінням оцінних поняття «недбалість», «груба недбалість», «права і основоположні свободи людини», «інше грубе порушення закону», «істотні негативні наслідки». Зазначено, що наукові дослідження пункту 4 частини 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» варто скеровувати не на теоретичне розмежування близьких за значенням оцінних понять (наприклад, «недбалість» і «груба недбалість»), а на аналіз практичних питань його застосування.

Автори статті повністю поділяють позицію А. М. Мірошниченка про те, що перелік прикладів, коли дії суддів були оцінені як «груба недбалість», буде більш інформативним, аніж абстрактні дискусії стосовно значення цих понять.

Акцентовано на важливості подальшого наукового дослідження питання співвідношення пункту 4 частини 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших підстав дисциплінарної відповідальності (випадки, коли наявна конкуренція або скоєне потрібно кваліфікувати за сукупністю дисциплінарних проступків, а також випадки, де наявна ідеальна сукупність).

Стаття буде корисною не лише дисциплінарним інспекторам та суддям, але і скаржникам, оскільки допоможе зрозуміти, які саме порушення є перспективними з точки зору оскарження поведінки судді у Вищій раді правосуддя за пунктом 4 частини 1 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», та адвокатам.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність суддів, «недбалість», «груба недбалість», «права і основоположні свободи людини», «інше грубе порушення закону», «істотні негативні наслідки».

Stratonov V. M., Rybalko V. O. Certain problems of disciplinary liability of judges for violation of fundamental human rights

The article analyzes the practice of bringing judges to disciplinary liability under paragraph 4 of part 1 of Article 106 of the Law of Ukraine "On the Judicial System and Status of Judges" (intentional or grossly negligent commission by a judge who participated in the adoption of a court decision of a violation of human rights and fundamental freedoms or other gross violation of the law which led to significant negative consequences).

It is stated that the controversial issues of application of this ground of disciplinary liability are caused by different understandings of the evaluative concepts of "negligence", "gross negligence", "human rights and fundamental freedoms", "other gross violation of law", "significant negative consequences". It is noted that scientific research of paragraph 4 of part 1 of Article 106 of the Law of Ukraine "On the Judicial System and Status of Judges" should be directed not at the theoretical distinction of similarly meaningful evaluation concepts (e.g., "negligence" and "gross negligence"), but at the analysis of practical issues of its application. The authors of the article fully share the position of A. Miroshnychenko's position that a list of examples when judges' actions were assessed as "gross negligence" would be more informative than abstract discussions of the meaning of these concepts.

The author emphasizes the importance of further scientific research into the correlation between paragraph 4 of part 1 of Article 106 of the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" and other grounds for disciplinary liability (cases where the existing competition or the committed offense should be qualified as a set of disciplinary offenses, as well as cases where there is an ideal set).

The article will be useful not only for disciplinary inspectors and judges, but also for complainants, as it will help them understand which violations are promising in terms of appealing the judge's behavior to the High Council of Justice under paragraph 4 of part 1 of Article 106 of the Law of Ukraine "On the Judicial System and Status of Judges", and for lawyers.

Keywords: *disciplinary liability of judges, "negligence", "gross negligence", "human rights and fundamental freedoms", "other gross violation of the law", "significant negative consequences".*

Постановка проблеми та її актуальність. Головною причиною різної кваліфікації схожих порушень суддів є велика кількість оцінних понять у визначенні підстав дисциплінарної відповідальності [1]. Частина 1 пункт 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» містить чотири таких поняття: «груба недбалість», «права і основоположні свободи людини», «інше грубе порушення закону», «істотні негативні наслідки».

Наукові дослідження пункту 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», на нашу думку, варто скеровувати не на теоретичне розмежування близьких за значенням оцінних понять (наприклад, «недбалість» і «груба недбалість»), а на аналіз практичних питань його застосування. Повністю поділяємо позицію А. М. Мірошниченка [2] про те, що перелік прикладів, коли дії суддів були оцінені як «груба недбалість», буде більш інформативним, аніж абстрактні дискусії стосовно значення цих понять.

Виокремимо основні дискусійні питання, які стосуються практичних аспектів застосування пункту 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»:

1) визначення критеріїв оцінних понять пункту 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»;

2) встановлення його співвідношення з іншими підставами дисциплінарної відповідальності (випадки, коли наявна конкуренція або скоєно потрібно кваліфікувати за сукупністю дисциплінарних проступків, а також випадки, де наявна ідеальна сукупність);

3) виокремлення меж дисциплінарної оцінки поведінки судді та судового рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження дисциплінарної відповідальності суддів зробили С. Рабінович, В. Ріхтер, О. Новак, П. Казакевич, О. Ульяновська, С. Герасимчук, Т. Пашук, Р. Куйбіда, О. Овчаренко, Н. Антонюк, Ж. Сімонишина, В. Грищук, Л. Палюх, В. Плакса, В. Косенко, В. Василенко, С. Рєзнікова, А. Мірошниченко, Р. Бондарчук, А. Бойко, Р. Куйбіда, М. Серєда, М. Хавронюк та інші.

Проблематиці дисциплінарної відповідальності були присвячені декілька монографічних

досліджень, серед яких Л. Виноградової («Юридична відповідальність суддів загальних судів України», 2004), С. Подкопаєвої («Дисциплінарна відповідальність суддів: сутність, механізм реалізації», 2005), А. Маляренка («Підстави юридичної відповідальності суддів загальної юрисдикції», 2013), А. Шевченко («Дисциплінарна відповідальність суддів України», 2014), В. Пашакури («Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правове дослідження», 2017), Р. Бондарчука («Адміністративно-правове регулювання процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності», 2021).

Метою статті є на основі конкретних прикладів (зокрема з практики Великої Палати Верховного Суду) проаналізувати практику притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за пунктом 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Інформаційно-аналітичних звітів про діяльність Вищої ради правосуддя на підставі пункту 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у 2021 році притягнуто 19 суддів [3], а у 2020 році - 53 суддів [4].

Пункт 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [5] дає змогу притягнути суддю до дисциплінарної відповідальності за порушення норм процесуального та матеріального права, містить ознаки об'єктивної сторони двох складів дисциплінарних проступків:

1) допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод;

2) інше грубе порушення закону, що призвело до істотних негативних наслідків.

Така правова регламентація цих проступків не є чіткою і одразу викликає декілька застережень.

По-перше, не зрозуміло, про які саме права і основоположні свободи людини у ньому йдеться, адже Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи до неї гарантують найрізноманітніші права: від права на життя до права на свободу мирних зібрань. Виникає запитання: чи для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за «порушення прав людини і основоположних свобод» таке порушення спочатку має констатувати Європейський суд з прав людини? Забігаючи наперед зазначимо, що дисциплінарна практика не пішла цим шляхом. Поведінка судді кваліфікується за цим проступком незалежно від наявності рішення Страсбурзького суду щодо України.

По-друге, мовна конструкція пункту 4 дозволяє однозначно її сприймати, оскільки не дає чіткої відповіді на запитання, чи порушення прав людини і основоположних свобод повинно обов'язково призвести до «істотних негативних наслідків».

По-третє, пункт 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не містить дефініції або переліку «істотних негативних наслідків».

На практиці часто не розмежують і не конкретизують, який саме з двох проступків, передбачених пунктом 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», вчинив суддя (рішення Другої дисциплінарної палати від 22 грудня 2018 року № 3991/2дп/15-18, рішення Другої дисциплінарної палати від 13 березня 2019 року № 743/2дп/15-19, рішення Першої дисциплінарної палати від 19 червня 2020 року № 1890/1дп/15-20, рішення Другої дисциплінарної палати від 22 червня 2020 року № 1916/2дп/15-20). Така ситуація зовсім не викликає подиву. Хоча конструкція пункту 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і сформульована таким чином, що передбачає відповідальність за два самостійні проступки, але розмежувати «порушення прав людини і основоположних свобод» від «іншого грубого порушення закону» доволі непросто. Є приклади, коли діяння одночасно кваліфіковано за цими двома підставами (рішення Першої дисциплінарної палати від 25 жовтня 2019 року Київ № 2821/1дп/15-19, рішення Першої дисциплінарної палати від 19 червня 2020 року № 1892/1дп/15-20).

«Істотні негативні наслідки» є спільною ознакою двох складів дисциплінарних проступків чи перший дисциплінарний проступок є з формальним складом? Оскільки відповідь на це запитання має практичне значення, є потреба зупинитися на ньому детальніше. Різні відповіді на це запитання призводять не лише до різної дисциплінарної практики Вищої ради правосуддя, але і до різної судової практики Великої палати Верховного Суду. Зокрема, Велика палата Верховного Суду 28 жовтня 2021 року у справі № 11-171сап21 погодилася з кваліфікацією дій судді за пунктом 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», незважаючи на відсутність істотних негативних наслідків (постанова Великої палати Верховного Суду у справі № 11-171сап21 від 28 жовтня 2021 року). Іншою є правова позиція Великої палати Верховного Суду у справі № 11-260сап20 (постанова від 21 січня 2021 року). У ній Велика палата Верховного Суду стверджує,

що, передбачений пунктом 4 дисциплінарний проступок, має не формальний, а матеріальний склад. «Істотні негативні наслідки» мають полягати не в самому по собі неправильному застосуванні суддею положень закону, а в настанні шкоди. Така шкода може полягати, зокрема, у шкоді здоров'ю, втраті, знищенні чи пошкодженні майна, матеріальних збитках, незаконному позбавленні волі, витоку конфіденційної чи службової інформації, обмеженнях у здійсненні професійної діяльності, шкоді честі, гідності, діловій репутації (постанова Великої палати Верховного Суду у справі № 11-260сап20 від 21 січня 2021 року).

Судді Великої палати Верховного Суду В.М. Сімоненко, Т.О. Анцупової, Ю.Л. Власова, М.І. Гриціва, Л.Й. Катеринчук, О.Б. Прокопенко, О.М. Ситнік висловили спільну окрему думку. Вони вважають, що порушення прав людини і основоположних свобод за своєю суттю і є такими негативними наслідками, які достатні для кваліфікації дій судді за першим дисциплінарним проступком пункту 4. На думку суддів, порушення прав людини і основоположних свобод має місце не лише тоді, коли є конкретні матеріальні наслідки проступку, але і тоді, коли дії судді, наприклад, порушують фундаментальні основи правосуддя та право на справедливий суд [6].

На наше переконання, відповідь на порушені питання не може бути дано через використання граматичного способу тлумачення та дискусій навколо сполучника «або», який стоїть між двома дисциплінарними проступками¹. Мовна конструкція пункту 4 побудована таким чином, що дозволяє двояке розуміння та не дає однозначної відповіді на запитання, чи «істотні негативні наслідки» є також ознакою першого складу дисциплінарного проступку. Тому потрібно пам'ятати, що формальний склад проступку встановлюється у випадку, коли саме діяння є настільки шкідливим, що немає необхідності передбачати наслідок як ознаку відповідного складу.

Кожний суддівський дисциплінарний проступок заподіює шкоду, але в окремих випадках вона

¹ Ця ситуація є схожою до тієї, яку розглядав Верховний Суд України, вирішуючи, чи можна застосовувати додаткове покарання з двома альтернативними основними покараннями або ж лише з другим із них. У постанові № 364/8/16-к від 6 липня 2017 року він дійшов висновку, що, згідно з граматичним способом тлумачення, розташування в тексті санкції розділового сполучника «або» є місцем синтаксичного розриву тексту, тому, за відсутності в тексті санкції між основними видами покарання і додатковим такого розділового пунктуаційного знака, як кома, один із видів основного покарання, передбачений в санкції, належить розглядати як альтернативний іншому, зазначеному в цій же санкції, виду основного покарання, але вже в поєднанні з додатковим покаранням, розміщеним у тексті безпосередньо за ним.

є ознакою складу дисциплінарного проступку, а в інших виходить за межі його складу і враховується лише при обранні заходу стягнення.

Отже, якщо наслідки настали, то описувати їх обов'язково потрібно. Якщо ж між наслідками і діянням судді немає безпосереднього причинно-наслідкового зв'язку, але з практики застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї вбачається, що суддя допустив таку поведінку, яка свідчить про грубе нехтування фундаментальними правами людини, перед дисциплінарним органом стоїть завдання додатково мотивувати, у чому саме полягає істотність допущеного суддею порушення.

Вища рада правосуддя *«істотними негативними наслідками»* визнавала: відчуження боржником предмета іпотеки, що унеможливило першочергове задоволення банком своїх кредиторських вимог (рішення Першої дисциплінарної палати від 30 серпня 2019 року № 2294/1дп/15-19); відчуження 98 об'єктів нерухомості, 40 із яких перебували у власності юридичних і фізичних осіб, яких не було залучено до участі у справі (рішення Вищої ради правосуддя від 17 грудня 2019 року № 3521/0/15-19); накладення арешту на грошові кошти на банківських рахунках у межах суми позову (близько 150 млн грн) у зв'язку із чим фактично було зупинено господарську діяльність товариства (рішення Другої дисциплінарної палати від 2 грудня 2019 року № 3278/2дп/15-19); безпідставне стягнення коштів (рішення Першої дисциплінарної палати від 26 липня 2019 року № 1956/1дп/15-19); блокування роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та зупинення процесу кваліфікаційного оцінювання суддів (постанова Великої палати Верховного Суду від 5 листопада 2020 року у провадженні 11-3сап20); неправомірна реєстрація права власності на об'єкт самочинного будівництва (постанова Великої палати Верховного Суду від 10 жовтня 2019 року у провадженні 11-586сап19); не встановлення судом підстав набуття позивачем у справі права власності на спірний об'єкт нерухомого майна (рішення Першої дисциплінарної палати від 19 червня 2020 року № 1890/1дп/15-20); стягнення за рішенням суду з компанії на користь позивача у справі суми коштів в розмірі 400 тис. грн, судових витрат у розмірі 60 тис. грн, застосування наслідків недійсності договору купівлі-продажу цінних паперів (рішення Першої дисциплінарної палати від 19 червня 2020 року № 1890/1дп/15-20); негативний вплив на авторитет правосуддя та

оцінку діяльності судової влади (рішення Другої дисциплінарної палати від 11 березня 2020 року № 724/2дп/15-20); повернення забороненого законом небезпечного знаряддя лову - електровудки, вилученого державним інспектором згідно із протоколом про адміністративне правопорушення (рішення Третьої дисциплінарної палати від 12 лютого 2020 року № 407/3дп/15-20); здійснення фізичного впливу на окремих об'єкт власності (земельна ділянка/родовище), що порушило його попередній стан (рішення Першої дисциплінарної палати від 12 червня 2020 року № 1814/1дп/15-20); безпідставне позбавлення особи права власності на спадкове майно та виникнення у неї необхідності докласти додаткових зусиль для відновлення своїх порушених прав (рішення Першої дисциплінарної палати від 19 червня 2020 року № 1892/1дп/15-20); ухвала про накладення арешту на нежитлові приміщення плодовоовочевої бази та її передачу на зберігання потерпілій призвела до захоплення невідомими особами нерухомого майна, власником якого є інша юридична особа (постанова Великої палати Верховного Суду від 25 березня 2021 року у провадженні № 11-410сап20).

Вища рада правосуддя констатувала порушення права на справедливий суд (рішення Другої дисциплінарної палати від 3 липня 2017 року № 1907/2дп/15-17), заборони катувань (рішення Другої дисциплінарної палати від 28 травня 2019 року № 1415/2дп/15-19), права на свободу та особисту недоторканність (рішення Першої дисциплінарної палати від 21 вересня 2018 року № 2949/1дп/15-18), права на повагу до приватного і сімейного життя (рішення Третьої дисциплінарної палати від 20 травня 2020 року № 1407/3дп/15-20), права на свободу зібрань та об'єднання (рішення Третьої дисциплінарної палати від 24 травня 2017 року № 1250/3дп/15-17), права на шлюб і створення сім'ї (рішення Третьої дисциплінарної палати від 20 травня 2020 року № 1407/3дп/15-20), права власності (рішення Третьої дисциплінарної палати від 5 лютого 2020 року № 298/3дп/15-20), права на свободу пересування (рішення Третьої дисциплінарної палати від 10 жовтня 2018 року № 3109/3дп/15-18).

Прикладом допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод є такі діяння:

- слідчий суддя зупинила виконання судового рішення; предметом оскарження була постанова слідчого про відмову в задоволенні клопотання

про накладення арешту, яка не підлягала оскарженню у порядку ст. 303 КПК України; наклала арешт за клопотанням особи, яка не мала права звертатися з таким клопотанням; не дослідила матеріалів кримінального провадження; не з'ясувала статус майна; не врахувала, що в матеріалах провадження були відомості про здійснення процедури примусової реалізації майна, що вказувало на можливе ухилення боржника від виконання судових рішень (*постанова Великої Палати Верховного Суду від 28 жовтня 2021 року у справі № 11-171cap21*);

- позивач звернувся до окружного адміністративного суду із позовом про скасування реєстраційних дій, що стосувалися інформації щодо товариства та підтвердження права власності на нього, проте суддя не залучив до участі у справі всіх осіб, чіх майнових прав вона стосувалася; діяв з метою якнайшвидшого ухвалення у справі постанови на користь позивача та зміни власника товариства (*постанова Великої палати Верховного Суду від 22 серпня 2019 року у провадженні № 11-118cap19*);

- суддя у місячний строк ухвалив невмотивоване заочне рішення про позбавлення відповідача батьківських прав стосовно малолітньої доньки; не забезпечив повідомлення сторін про судові засідання та надіслання копій процесуальних документів; формальний характер судового розгляду за відсутності відповідача і третьої особи призвів до втручання в основоположне право особи на повагу до особистого та сімейного життя (*рішення Вищої ради правосуддя від 16 лютого 2021 року № 363/0/15-21*);

- суддя безпідставно вжив заходів забезпечення позову з порушенням принципу пропорційності; не вирішив питання зустрічного забезпечення; не надав оцінку тому, що позивач не навів доказів можливого відчуження майна; це призвело до порушення гарантованого статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод права власності (*постанова Великої палати Верховного Суду від 03 лютого 2022 року у провадженні № 11-40cap21*);

- суддя затвердив мирову угоду, якою з відповідачів стягнуто борг у розмірі 9 850 000 гривень та визнано за позивачем право власності на 98 об'єктів нерухомого майна, 40 із яких перебувають у власності інших юридичних і фізичних осіб, яких не було залучено до участі у справі; насправді мирова угода не була спрямована на врегулювання спору, а була вимогою про перехід права власності на майно, тоді як предметом

спору була вимога про стягнення коштів (*рішення Вищої ради правосуддя від 17 грудня 2019 року № 3521/0/15-19*);

- суддя розглянула скаргу на бездіяльність прокурора щодо невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄДРСР за відсутності скажника, не переконавшись чи був останній належним чином повідомлений про час та місце розгляду скарги, чим порушила принципи рівності, змагальності та позбавила скажника права на справедливий суд (*рішення Вищої ради правосуддя від 11 квітня 2019 року № 1128/0/15-19*);

- слідчий суддя легалізував обшук після його проведення, не дослідивши, що його володільцем є адвокат; підстав для проникнення до житла без ухвали слідчого судді не було; із відповідним клопотанням до суду мали право звертатися виключно прокурор області або міста Києва, а звернувся слідчий; обшук проведено за відсутності адвоката та представника ради адвокатів регіону; це призвело до порушення гарантій адвокатської діяльності та права на справедливий суд (*постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 жовтня 2020 року у провадженні № 11-1286cap19*);

- слідчий суддя формально розглянув клопотань про надання дозволу на проведення обшуків, не звернувши уваги на той факт, що обшуки, дозвіл на проведення яких просив слідчий, вже було проведено напередодні; намагався виправити ситуацію шляхом постановлення ухвал про роз'яснення ухвал слідчого судді про надання дозволів на проведення обшуку, зазначивши про надання таких дозволів у порядку ч. 3 ст. 233 КПК України; вказаними діями суддя змінив зміст судового рішення, порушив право особи на повагу до приватного і сімейного життя, право на справедливий розгляд справи (*рішення Першої дисциплінарної палати від 1 березня 2019 року № 635/1дп/15-19*);

- суддя під час обрання запобіжного заходу не відреагував на повідомлення підозрюваного про застосування до нього насильства під час затримання; на підставі недопустимого доказу (обшук автомобіля проведено без отримання дозволу суду) застосував запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, який обґрунтовано виключно тяжкістю покарання; не надав оцінку повідомленню підозрюваного, що йому не було надано можливість залучити власного захисника, а надано адвоката, залученого до надання вторинної правової допомоги (*рішення Третьої дисциплінарної палати від 6 грудня 2017 року № 3919/3дп/15-17*);

- слідчим суддею за результатами розгляду 17 клопотань накладено арешт на корпоративні права агрофірм, їх нерухоме майно, транспортні засоби, сільськогосподарську техніку, все рухоме майно (меблі, техніку); не зазначено в ухвалі найменування майна, його кількість, родових ознак; арешт накладено на невизначене коло майна із використанням поняття «тощо»; передавши майно на зберігання потерпілій, фактично суддя вирішила господарський спір про володіння спірним майном без проведення змагального судового розгляду (корпоративними правами, нерухомим та рухомим майном) (*постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 червня 2019 року у провадженні № 11-468cap19*);

- суддя розглянув справи за відсутності спору між сторонами; зняв заборону на відчуження майна; визнав мирову угоду і передав квартиру (яка не була пов'язана із позовом) у власність іншій особі; зобов'язав вчинити дії третіх осіб, які не були залучені до участі у справі як співвідповідачі; відкрив провадження у справі, не маючи доказів сплати судового збору; не звернувся до відповідного органу реєстрації для встановлення місця проживання відповідача; не повідомив зацікавлених осіб про судові засідання; видав виконавчий лист до набрання рішенням законної сили; не надіслав сторонам позовних заяв, ухвал про відкриття провадження, рішень у справах; позбавив зацікавлених осіб можливості висловити власну позицію, надати власні заперечення, подати апеляційні скарги (*постанова Великої палати Верховного Суду від 28 січня 2021 року у справі № 11-89cap20*);

- вжиття заходів забезпечення позову, якими фактично було надано дозвіл суб'єкту господарювання продовжити незаконне будівництво, чим створено загрозу здоров'ю мешканців сусіднього будинку; заборонено контролюючому органу виконувати передбачені законом функції щодо контролю за законністю здійснення будівельних робіт (*рішення Третьої дисциплінарної палати у справі від 17 січня 2018 року № 66/Здп/15-18*);

- безпідставне вжиття заходів забезпечення кримінального провадження шляхом накладення арешту на земельні ділянки, які перебували в оренді, що призвело до порушення права власності широкого кола осіб (*рішення Вищої ради правосуддя від 25 червня 2020 року № 1975/0/15-20*);

- вжиття заходів забезпечення позову, якими заборонено вчиняти будь-які реєстраційні дії будь-яким уповноваженим на те особам щодо

внесення змін до відомостей ЄДРПОУ щодо керівника та підписанта органу місцевого самоврядування без зазначення в ухвалі належних мотивів, з яких виходив суд (вжиттям цих заходів фактично було вирішено спір по суті) (*рішення Третьої дисциплінарної палати від 6 червня 2018 року № 1744/Здп/15-18*);

- вжиття заходів забезпечення позову, якими заборонено проводити позачергові загальні збори членів ОСББ та вчиняти реєстраційні дії щодо внесення змін до ЄДРПОУ про ОСББ (*рішення Другої дисциплінарної палати від 15 квітня 2019 року № 1148/2дп/15-19*);

- вжиття заходів забезпечення позову, якими заборонено загальним зборам ОСББ приймати рішення з питання виборів членів правління ОСББ «Бриз-5» та накладено заборону на вчинення реєстраційних дій щодо внесення змін до запису про юридичну особу в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських організацій щодо ОСББ (*рішення Першої дисциплінарної палати від 10 липня 2020 року № 2079/1дп/15-20*);

- вжиття заходів забезпечення позову, якими зупинено дію ліцензії товариства на право провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів повітряним транспортом, чим фактично зупинено його господарську діяльність (*постанова Великої палати Верховного Суду від 17 вересня 2020 року у провадженні 11-5cap20*);

- суддя шляхом забезпечення позову зупинив дію постанови державного виконавця в частині накладення арешту на незібраний врожай зернових, що перешкодило виконанню судового рішення і призвело до порушення майнових прав стягувача (*рішення Третьої дисциплінарної палати від 1 серпня 2018 року № 2477/Здп/15-18*);

- суддя без належного встановлення кола спадкоємців задовольнив позов про встановлення факту прийняття спадщини, що призвело до позбавлення спадкоємця спадкового майна (право власності на нерухоме майно зареєстровано за іншою особою, яка в подальшому його продала); позивач обрав неналежний спосіб захисту прав, проте суддя ухвалив рішення, яким було вирішено питання про права та обов'язки осіб, не залучених до участі у справі (*рішення Першої дисциплінарної палати від 19 червня 2020 року № 1892/1дп/15-20*);

- вжиття заходів забезпечення позову, якими зупинено зведене виконавче провадження (*рішення Першої дисциплінарної палати від 29 березня 2019 року № 994/1дп/15-19*);

- вжиття заходів забезпечення позову, якими зупинено реалізацію арештованого майна, чим зупинено виконання рішення господарського суду (*рішення Другої дисциплінарної палати від 21 жовтня 2019 року № 2761/2дп/15-19*);

- вжиття заходів забезпечення позову, якими заборонено примусову реалізацію майна у виконавчому провадженні, заборонено державному підприємству проводити електронні торги (*рішення Другої дисциплінарної палати від 19 жовтня 2020 року № 2853/2дп/15-20*);

- забезпечивши позов, суддя заборонив посадовим особам ФГВФО вносити пропозиції до НБУ та приймати рішення щодо ліквідації банку та відкликання його банківської ліцензії, заборонено посадовим особам НБУ приймати рішення про ліквідацію банку та відкликання його банківської ліцензії, що унеможливило виконання ФГВФО, НБУ визначених законодавством повноважень (*рішення Третьої дисциплінарної палати від 27 лютого 2019 року № 603/3дп/15-19*);

- суддя безпідставно вжив заходів забезпечення позову, зупинив виконання судового рішення, не взяв до уваги адекватності позовних вимог, що призвело до порушення прав осіб, які не були учасниками судового процесу (*постанова Великої палати Верховного Суду від 18 червня 2020 року у провадженні № 11-88ссп20*);

- вжиття заходів забезпечення позову, якими заборонено здавати в оренду майно, яке не було предметом спору, що перешкодило товариству здійснювати свою господарську діяльність (така діяльність полягала у наданні цього майна в оренду) (*рішення Третьої дисциплінарної палати від 11 грудня 2019 року № 3412/3дп/15-19*);

- вжиття заходів забезпечення позову, якими невмотивовано обмежено особу у праві виїзду за межі України (*рішення Третьої дисциплінарної палати від 10 жовтня 2018 року № 3109/3дп/15-18*);

- немотивоване вжиття заходів забезпечення позову шляхом заборони фермерському господарству проводити агротехнічні роботи (оранка, культивування, посів) на земельних ділянках, які належать відповідачам (*рішення Першої дисциплінарної палати від 12 червня 2020 року № 1813/1дп/15-20*);

- знищення речових доказів (тютюнових виробів), які не були вилучені з обігу, без відповідної компенсації їх вартості, без залучення до участі в справі їх власника (*рішення Третьої дисциплінарної палати від 17 січня 2018 року № 67/3дп/15-18*);

- суддя наклав арешт на врожай; не повідомив його власника про судовий розгляд; заборонив збирати та відчужувати врожай; це призвело до ризику загибелі врожаю та не відповідало меті збереження речових доказів (*постанова Великої палати Верховного Суду від 7 червня 2018 року у справі № 11-203ссп18спр*);

- невмотивоване накладення арешту на нерухоме майно без повідомлення власника майна та без наведення мотивів необхідності розгляду клопотання за його відсутності (*рішення Третьої дисциплінарної палати від 8 липня 2020 року № 2052/3дп/15-20*);

- накладення арешту у частині заборони власнику майна та будь-яким іншим третім особам, окрім відповідального зберігача та його представників, користуватися нерухомим майном, чим фактично вирішено спір про поділ майна подружжя у межах розгляду клопотання слідчого (*постанова Великої палати Верховного Суду від 23 січня 2020 року у провадженні 11-587ссп19*);

- накладення арешту на тимчасово вилучене майно після закінчення визначеного строку для звернення з відповідним клопотанням (*постанова Великої палати Верховного Суду від 20 лютого 2020 року у провадженні 11-1110ссп19*);

- повернення значної суми грошових коштів, які були вилучені з каси банку під час обшуку, особі, яка не була їх власником (*рішення Третьої дисциплінарної палати від 21 березня 2018 року № 847/3дп/15-18*);

- суддя упереджено та несправедливо здійснювала правосуддя у справах учасників Євромайдану; безпідставно визнала винними учасників Євромайдану у вчиненні адміністративних правопорушень, передбаченого ст. 185 КУпАП; застосувала до них максимальне покарання у виді адміністративного арешту на 15 діб; матеріали адміністративних справ не містили належних та допустимих доказів на підтвердження вчинення злісної непокори працівникам міліції; вина осіб підтверджувалася лише протоколами про адміністративне правопорушення та рапортами працівників міліції (*постанова Великої палати Верховного Суду від 15 листопада 2018 року у провадженні № 11-299ссп18*);

- надання дозволу на тимчасовий доступ до документів, що містять лікарську таємницю із порушенням встановленого законом порядку (*рішення Другої дисциплінарної палати від 30 січня 2019 року № 264/2дп/15-19*);

- постановлення ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів, не обґрунтувавши

необхідності проведення розгляду клопотання без виклику особи, у володінні якої знаходиться запитувана інформація, та без будь-яких мотивів, на підставі яких суддя, дійшов висновку щодо необхідності задоволення клопотання (*рішення Третьої дисциплінарної палати від 15 січня 2020 року № 60/Здп/15-20*);

- виправлення описки в ухвалі, якою надано дозвіл на огляд житла (виправлено «огляд» на «обшук») (*рішення Другої дисциплінарної палати від 30 травня 2018 року № 1591/2дп/15-18*);

- виправлення описки в резолютивній частині ухвали про арешт майна без повідомлення і виклику власника; виключено частину щодо визначення строку дії ухвали - один місяць; це призвело до відновлення арешту через три роки з моменту закриття кримінального провадження (*постанова Великої палати Верховного Суду від 28 січня 2021 року у провадженні 11-395cap20*);

- суддя зобов'язав прокурора винести постанову про закриття кримінального провадження (*рішення Третьої дисциплінарної палати від 2 жовтня 2019 року № 2582/Здп/15-19*);

- постановлення «окремих» ухвал щодо голови суду та керівника апарату, що не передбачено кримінальним процесуальним законодавством (*рішення Другої дисциплінарної палати від 11 лютого 2019 року № 410/2дп/15-19*);

- тимчасове обмеження права виїзду за межі України особи без з'ясування факту ухилення від виконання зобов'язань, покладених на нього судовим рішенням, не вжиття дієвих заходів щодо усунення явних суперечностей між відомостями, які стосуються фактичного місця проживання боржника (*рішення Другої дисциплінарної палати від 5 березня 2018 року № 708/2дп/15-18*);

- ненадання суддею дозволу на побачення із обвинуваченим, що призвело до порушення права особи, взятої під варту, а також осіб, що просили суддю про побачення з ним, на повагу до приватного та сімейного життя (*рішення Третьої дисциплінарної палати від 27 лютого 2019 року № 604/Здп/15-19*);

- суддя відмовився від підписання судового наказу у зв'язку із чим особа протягом тривалого часу не могла отримати кошти, присуджені їй судовим рішенням, розпоряджатися ними та продовжувати свою господарську діяльність (*постанова Великої палати Верховного Суду від 3 вересня 2020 року у провадженні 11-4cap20*);

- зупинення розшуку арештованого і оголошеного в розшук під час виконавчого провадження

автомобіля (*рішення Другої дисциплінарної палати від 17 квітня 2019 року № 1167/2дп/15-19*);

- зупинення реалізації майна до набуття законної сили судовим рішенням за результатами розгляду скарги на дії державного виконавця, чим зупинено виконання рішення суду (*рішення Третьої дисциплінарної палати від 4 грудня 2019 року № 3304/Здп/15-19*);

- вирішення суддею спору, який не належало розглядати за правилами адміністративного судочинства, оскільки він виник у зв'язку із реалізацією особами прав власника майна; припинення суддею права власності на нерухоме майно, незважаючи на наявність реєстрації права власності на майно, внесеного до Держреєстрі (*постанова Великої палати Верховного Суду від 28 травня 2020 року у провадженні 11-841cap19*);

- вирішення питання про цивільні права особи, не залученої до судового розгляду, зокрема шляхом скасування арешту, накладеного з метою забезпечення виконання судового рішення (*постанова Великої Палати Верховного Суду від 5 грудня 2019 року у провадженні 11-633cap19*);

- не надіслала відповідачу ухвалу про відкриття провадження та позовну заяву; не надала йому можливість висловити свою позицію щодо доводів позовної заяви; не переконалась у його виклику; без залучення відповідача до судового розгляду скасувала записи про реєстрацію права власності на нерухоме майно (*рішення Першої дисциплінарної палати від 17 липня 2020 року № 2182/1дп/15-20*);

- виправлення описки у судовому рішенні, що вплинуло на зміст судового рішення (змінено резолютивну частину судового рішення у частині вирішення судом питання про перебування дитини на вихованні та утриманні одного з батьків, зокрема замінено «матері» на «батьку») (*рішення Другої дисциплінарної палати від 23 липня 2018 року № 2356/2дп/15-18*);

- затвердження мирової угоди, яка суперечила закону та порушувала права та інтереси особи (як апелянта та кредитора), яка мала право на задоволення своїх вимог за рахунок майна боржника (*рішення Першої дисциплінарної палати від 19 жовтня 2018 року № 3169/1дп/15-18*);

- невмотивоване видалення представника особи із зали судових засідань, що призвело до відмови юридично неосвіченої особи від позовних вимог без розуміння наслідків такої відмови та дійсного волевиявлення на вчинення таких дій, позбавлення особи на надання пояснення через свого представника (*постанова Великої Палати*

Верховного Суду від 13 лютого 2020 року у провадженні № 11-1007cap19);

- вирішення питання про права особи, не залученої до судового розгляду, у зв'язку із чим особа була невмотивовано позбавлена батьківських прав (рішення Третьої дисциплінарної палати від 27 березня 2019 року № 966/Здп/15-19);

- перегляд судового рішення, яке набрало законної сили (ухвали суду, якою надано дозвіл на примусове виконання остаточного рішення іноземного суду про стягнення коштів), здійснений без законних на те підстав, чим порушено принцип правової (юридичної) визначеності та право власності (рішення Другої дисциплінарної палати від 12 серпня 2019 року № 2072/2дп/15-19);

- не зазначення в ухвалі суду касаційної інстанції мотивів, зокрема жодної із передбачених кримінальним процесуальним законом підстав для зміни судових рішень судів нижчих інстанцій, під час застосування статті 75 КК України та з одночасним використанням тих самих підстав, що вже були враховані судами першої та апеляційної інстанцій (постанова Великої Палати Верховного Суду від 7 лютого 2019 року у провадженні № 11-922cap18);

- суддя безпідставно поновив строк на подання заяви про скасування заочного рішення про розірвання шлюбу та через чотири роки скасував таке рішення, не взявши до уваги, що після розірвання шлюбу позивач уклав шлюб з іншою особою (рішення Третьої дисциплінарної палати від 20 травня 2020 року № 1407/Здп/15-20).

На підставі аналізу дисциплінарної практики Вищої ради правосуддя можна зазначити, що іншим грубим порушенням закону у практиці дисциплінарних палат визнавались:

- несвоєчасний розгляд суддею справ про адміністративні правопорушення призвів до закриття 18 проваджень у зв'язку із закінченням строків накладення адміністративного стягнення (постанова Великої палати Верховного Суду від 28 жовтня 2021 року у справі № 11-250cap21);

- зупинення виконання оспорюваних правочинів шляхом встановлення заборони невизначеному колу осіб виконувати умови, вимоги та будь-які інші положення будь-яких договорів, угод, контрактів, довіреностей та будь-яких інших правочинів, укладених з НБУ та/або банком та/або Міністерством фінансів України, що прямо та/або опосередковано стосуються та/або будь-яким чином впливають та/або впливатимуть на права та/або законні інтереси позивача (постанова Великої палати Верховного

Суду від 29 серпня 2019 року у провадженні № 11-350cap19);

- вирішення питання про майнові права іпотекодержателя (банку), не залученого до судового розгляду шляхом звернення стягнення на майно з високою вартістю, яке було предметом іпотеки (постанова Великої палати Верховного Суду від 10 вересня 2020 року у провадженні № 11-2cap20);

- затвердження мирової угоди, яка суперечила закону та порушувала права юридичних і фізичних осіб, не залучених до участі у справі, у зв'язку із чим майно у значних розмірах (98 об'єктів нерухомого майна) вибуло з їх володіння шляхом перереєстрації його за позивачем (рішення Вищої ради правосуддя від 17 грудня 2019 року № 3521/0/15-19);

- заборона особам, які входять до складу колегіального органу суддівського врядування, та колегіальному органу суддівського врядування вчиняти будь-які дії щодо проведення та/або продовження кваліфікаційного оцінювання суддів до набрання рішенням законної сили (постанова Великої палати Верховного Суду від 5 листопада 2020 року у провадженні 11-3cap20);

- невмотивоване вжиття заходів забезпечення позову до подачі позову, зокрема накладення арешту на рухоме, нерухоме майно та грошові кошти, що, у свою чергу, заблокувало господарську діяльність товариства (постанова Великої палати Верховного Суду від 23 листопада 2020 року у провадженні 11-125cap20);

- визнання права власності на збудований з істотним порушенням будівельних норм та генерального плану міста багатопверховий будинок (об'єкт самочинного будівництва), за відсутності будь-якого спору між сторонами, без залучення до участі у справі органу, який реалізує державну політику з питань державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду (постанова Великої палати Верховного Суду від 10 жовтня 2019 року у провадженні 11-586cap19);

- повернення забороненого законом небезпечного знаряддя лову - електровудки, що надає можливість і в подальшому займатися незаконним виловом риби забороненим знаряддям (рішення Третьої дисциплінарної палати від 12 лютого 2020 року № 407/Здп/15-20);

- розгляд питання про відшкодування моральної шкоди та стягнення витрат на правничу допомогу в рамках справи про адміністративне правопорушення, що призвело до істотних негативних наслідків, а саме позбавлення права, зокрема, Департаменту патрульної поліції Національної

поліції України на оскарження судового рішення, за яким з його рахунків підлягає списанню 50 000 грн (рішення Першої дисциплінарної палати від 5 червня 2020 року № 1729/1дп/15-20);

- суддя без належного встановлення кола спадкоємців задовольнив позов про встановлення факту прийняття спадщини, що призвело до позбавлення спадкоємця спадкового майна (право власності на нерухоме майно зареєстровано за іншою особою, яка в подальшому його продала); позивач обрав неналежний спосіб захисту прав, проте суддя ухвалив рішення, яким було вирішено питання про права та обов'язки осіб, не залучених до участі у справі (рішення Першої дисциплінарної палати від 19 червня 2020 року № 1892/1дп/15-20);

- суддя не врахувала, що судовий наказ є особливою формою судового рішення, виконавчим документом та що нормами законодавства України передбачена певна процедура, яка має бути виконана суддею у разі помилкового видання цього виконавчого документа (скасування судового наказу або визнання його таким, що не підлягає виконанню); відмовила боржнику у скасуванні судового наказу на тій підставі, що він виданий помилково, не є судовим рішенням, тобто його не існує; у подальшому допустила поворот виконання судового наказу, якого, на її думку, не існує; боржника позбавлено права на перегляд судового наказу, здійснювалися стягнення з пенсії у виконавчому провадженні (рішення Першої дисциплінарної палати від 26 липня 2019 року № 1956/1дп/15-19);

- постановлення слідчим суддею всупереч своїм повноваженням ухвали про призначення експертизи з наданням дозволу на повне або часткове знищення об'єкта експертизи (свердловини) призвело до його знищення (рішення Першої дисциплінарної палати від 12 червня 2020 року № 1814/1дп/15-20).

Висновки. Аналіз практики притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за пунктом 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дозволяє констатувати, що:

1) для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за «порушення прав людини і основоположних свобод» не потрібно, щоб таке порушення спочатку встановив Європейський суд з прав людини;

2) хоча конструкція пункту 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» сформульована таким чином, що передбачає відповідальність за два самостійні проступки, але

розмежувати «порушення прав людини і основоположних свобод» від «іншого грубого порушення закону» доволі непросто, тому на практиці часто не конкретизують, який саме з двох проступків, передбачених пунктом 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», вчинив суддя, а також є приклади, коли діяння судді одночасно кваліфіковано за цими двома підставами;

3) нечіткість правової регламентації пункту 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зумовлює проблему і не дає однозначної відповіді на запитання, чи «істотні негативні наслідки» є спільною ознакою двох складів дисциплінарних проступків, передбачених пунктом 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», чи перший дисциплінарний проступок є з формальним складом, а другий - з матеріальним.

Різні відповіді на дані запитання призводять не лише до різної дисциплінарної практики Вищої ради правосуддя, але і до різної судової практики Великої палати Верховного Суду. На наше переконання, якщо наслідки настали, то описувати їх обов'язково потрібно. Якщо ж між наслідками і діянням судді немає безпосереднього причинно-наслідкового зв'язку, але з практики застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї вбачається, що суддя допустив поведінку, яка свідчить про грубе нехтування фундаментальними правами людини, про це потрібно описати у рішенні;

4) «істотний негативний наслідок» пункту 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» потрібно розуміти як відчуження боржником предмета іпотеки, що унеможливило першочергове задоволення банком своїх кредиторських вимог; відчуження 98 об'єктів нерухомості, 40 із яких перебували у власності юридичних і фізичних осіб, яких не було залучено до участі у справі; накладення арешту на грошові кошти на банківських рахунках у межах суми позову (близько 150 млн грн) у зв'язку із чим фактично було зупинено господарську діяльність товариства; безпідставне стягнення коштів; блокування роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та зупинення процесу кваліфікаційного оцінювання суддів; неправомірну реєстрацію права власності на об'єкт самочинного будівництва; не встановлення судом підстав набуття позивачем у справі права власності на спірний об'єкт нерухомого майна; стягнення за рішенням суду з компанії на користь позивача у справі суми коштів в розмірі 400 тис. грн, судових витрат у розмірі 60 тис. грн, застосування наслідків недійсності договору

купівлі-продажу цінних паперів; негативний вплив на авторитет правосуддя та оцінку діяльності судової влади; повернення забороненого законом небезпечного знаряддя лову - електровудки, вилученого державним інспектором згідно із протоколом про адміністративне правопорушення; здійснення фізичного впливу на окремих об'єкт власності (земельна ділянка/родовище), що порушило його попередній стан; безпідставне позбавлення особи права власності на спадкове майно та виникнення у неї необхідності докласти додаткових зусиль для відновлення своїх порушених прав; ухвалу про накладення арешту на нежитлові приміщення плодоовочевої бази та її передачу на зберігання потерпілій, що призвело до захоплення невідомими особами нерухомого майна, власником якого є інша юридична особа;

5) Вищою радою правосуддя, Дисциплінарними палатами було притягнуто суддів до відповідальності за порушення права на справедливий суд; заборони катувань; права на свободу та особисту недоторканність; права на повагу до приватного і сімейного життя; права на свободу зібрань та об'єднання; права на шлюб і створення сім'ї; права власності; права на свободу пересування.

Різна практика Вищої ради правосуддя та її палат щодо застосування пункту 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» спричинена не лише різним розумінням передбачених ним оцінних понять, але і різними уявленнями правників щодо співвідношення між собою пункту 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» з іншими підставами дисциплінарної відповідальності. Тому дуже важливо продовжити дослідження питання співвідношення пункту 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» з іншими підставами дисциплінарної відповідальності (у яких випадках наявна конкуренція, у яких скоєно потрібно кваліфікувати за сукупністю дисциплінарних проступків, у яких випадках наявна ідеальна сукупність).

Висловлюємо сподівання, що описані приклади притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за пунктом 4 статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» виступатимуть

орієнтирами для дисциплінарних інспекторів, суддів та скажників. Зазначені в статті проблеми та інші порушені дискусійні питання не претендують на завершеність і становлять перспективу подальших наукових досліджень.

Література

1. Сімонишина Ж. В., Рибалко В. О. Підстави дисциплінарної відповідальності суддів: практичний посібник для дисциплінарних інспекторів. Львів: Видавець Вікторія Кундельська, 2023. С. 9.
2. Мірошніченко А.М. Суддівський розсуд, судова помилка та суддівське свавілля (через призму юридичної відповідальності суддів): науково-практичний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 120 с.
3. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Вищої ради правосуддя у 2021 році. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/zvit_2021.pdf
4. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Вищої ради правосуддя у 2020 році. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/informaciyno-analitychnyy_zvit_za_2020_rik.pdf
5. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
6. Спільна окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду на постанову Великої Палати Верховного Суду від 17 лютого 2022 року в адміністративній справі № 11-97can21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104492338>

Стратонов В. М.,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
професор кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету

Рибалко В. О.,
кандидат юридичних наук, адвокат,
головний спеціаліст відділу з питань реалізації
повноважень з питань незалежності суддів
управління забезпечення діяльності членів
Вищої ради правосуддя секретаріату
Вищої ради правосуддя

